

УДК 821.161.2Шевченко1/7.08
DOI: 10.26565/2227-1864-2019-81-03

Метафізичний модус відтворення топосу міста: інтерпретація міського простору Петербурга в поемі «Сон» («У всякого своя доля...») Т. Шевченка

Д. Ю. Боклах

здобувач кафедри української літератури,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка;
e-mail: dmytro.boklakh@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0691-7034>

У статті розкрито метафізичний модус відтворення Петербурга в поемі «Сон» («У всякого своя доля...») Т. Шевченка. Автор добирає структурно-семіотичну і феноменологічну методологію аналізу просторової структури топосу, локусів та інших просторових образів міста. Топос Петербурга постає метафізичним втіленням царського зла й лихоліттями пригнобленої людини-трудівника. З'ясовано, що топос міста реалізує єдиний просторово-часовий світ, що фіксується життєвим cogito ліричного суб'єкта. Репрезентовано семіотичні аспекти особливості зображення «центру» та «периферії» міста. Окреслено питання деталізації і специфіки виокремлення топосу, його структурних елементів як сенсотворчих компонентів для багатоаспектної інтерпретації простору міста.

Ключові слова: метафізичний модус, феноменологічний простір міста, топос міста, локус міста, центр міста, периферія міста, ліричний суб'єкт

Боклах Д. Ю. Метафизический модус воссоздания топоса города: интерпретация городского пространства Петербурга в поэме «Сон» («У всякого своя доля...») Т. Шевченко

В статье раскрыт метафизический модус отображения Петербурга в поэме «Сон» («У всякого своя доля...») Т. Шевченко. Автор выбирает структурно-семиотическую и феноменологическую методологию анализа пространственной структуры топоса, локусов и других пространственных образов города. Топос Петербурга становится метафизическим воплощением царского зла и бедствий обычного человека-трудящегося. Установлено, что топос города реализует единый пространственно-временной мир, который фиксируется жизненным cogito лирического субъекта. Представлены семиотические аспекты особенностей изображения «центра» и «периферии» города. Определены вопросы детализации и специфика выделения топоса, его структурных смыслообразующих компонентов для многоаспектной интерпретации пространства города.

Ключевые слова: метафизический модус, феноменологическое пространство города, топос города, локус города, центр города, периферия города, лирический субъект

Boklakh D. Yu. Metaphysical mode of recreation of the city topos: interpretation of the city space of Petersburg in the poem «Dream» («Every man has his own destiny...») by T. Shevchenko

The article reveals the metaphysical mode of the recreation of Petersburg in the poem «The Dream» («Every man has his own destiny...») by T. Shevchenko. The author selects a phenomenological and structural-semiotic methodology of analysis of the spatial structure of the topos, locus and other spatial images of the city. The semantics of space at the beginning of the work has an unclear connotation of the recreation of the city's locus. The topos of Petersburg appears as a metaphysical incarnation of the imperial evil and the calamity of the average man-worker. It was found out that the city's topos implements a single spatial-temporal world, which is fixed by the life cogito of the lyrical subject. The semiotic aspects of the image of the «center» and «periphery» of the city are represented. It was outlined the question of the detailing and specifics of the identification of the topos, its structural elements as sense-creating components for the multi aspect interpretation of the city's space. The layout contains an analysis of the specifics of the artistic and autobiographical vision of the recreation of the city's topos, and also it was found the features of the reception of the city attributes by the lyrical subject.

Key words: metaphysical modus, phenomenological space of the city, city topos, city locus, city center, city periphery, lyrical subject

Петербург – особливе місто на мапі життя Т. Шевченка. Саме тут розкрився Геній поета як майстра пензля, звідси Кобзар вирушає в тривалий шлях на десятирічне заслання. Зрештою, Петербург стає просторовим універсумом буття Т. Шевченка в життєвій ретроспективі. Одним із аспектів авторського виміру буття в цьому місті й знаковим твором у літературній спадщині письменника є поема «Сон» («У всякого своя доля...»). Адже в цьому творі поет розкриває діапазон міської атрибутики, а Петербург стає тлом і дією в часі метафізичних мандрів ліричного суб'єкта.

Дослідженню художніх особливостей і специфіки поеми Т. Шевченка «Сон» («У всякого

своя доля...») у світлі сучасного шевченкознавчого дискурсу присвячено роботи Ю. Барабаша, О. Бороня, Ю. Вавжинської, Г. Грабовича, І. Дзюби, В. Дмитренко, М. Жулинського, О. Забужко, Г. Клочака, М. Кодака, В. Левицького, Б. Рубчака, В. Фоменко, О. Хоменка, В. Яременка та ін. Однак розкриття й виокремлення топіки Петербурга крізь методологічний інструментарій структуралізму, феноменології та екзистенціалізму вважаємо малодослідженим аспектом літературознавства. Актуальним є питання деталізації та специфіки виокремлення топосу, його структурних елементів як сенсотворчих компонентів задля багатоаспектної інтерпретації міського тексту, простору міста. Для виконання окресленого завдання застосовуємо методологію герменевтики, що дає можливість

комплексно підходити до аналізу топіки міста в поезії. На думку Р. Ингардена, літературний твір не належить до реальних предметів, оскільки для них характерною є буттєва автономія, тоді як літературний твір становить витвір свідомості творця [32:117]. Отже, крізь феноменологічний інструментарій ми маємо змогу наблизитися до свідомості творця просторового континууму топосу міста й пізнати сутність відображених структурних локусів-психологем сенсу в поемі «Сон» («У всякого своя доля...»).

Метою статті є інтерпретація метафізичного модусу відтворення топосу Петербурга в поемі «Сон» («У всякого своя доля...») (1844) Т. Шевченка, а також докладне дослідження семіотики та феноменології означеного простору міста.

Петербург – це простір нового типу універсальної імперської влади, яка пориває з місцевими традиціями й зорієнтована на загальноантичні традиції західної цивілізації. Петербург із часів свого заснування асоціювався у свідомості мешканців Російської імперії, провінції, малоросів-заробітчан та ентузіастів із містом-колицкою влади імперії, містом європейського кшталту розкоші, архітектури, образотворчого мистецтва, літератури, театрального мистецтва тощо. Місто виступає як фізична реалізація ідеального бачення візіонера Петра I [41:250]. Такий образ Петербурга був укорінений у свідомість народу Російської імперії та знайшов своє художнє втілення в поезії князя П. В'яземського: «Я вижу град Петров чудесный, величавый, / По манию Петра воздвигший из блат, / Наследный памятник его могущей славы, / Потомками его украшенный стократ! / <...> Искусство здесь везде вело с природой брань / И торжество свое везде знаменовало <...>» [9:118–119].

Метафізика – філософське вчення про надчуттєві принципи та першооснови буття [34:372]. Так, у поемі «Сон» («У всякого своя доля...») спостерігаємо надчуттєве відтворення топосу Петербурга, де *coğito* інтенсифікує рецепцію цього топосу в об'ємній площині, актуалізуючи просторову опозицію «верх» – «низ», частини якої мають різну конотацію відтворення. Першооснова буття Петербурга – це генезис створення міста і зображення його життя як просторового універсуму крізь надреальне відчуття урбаністичної атрибутики ліричним суб'єктом. Феноменологія – наука про сутності (як наука «ейдетична»), яка має намір констатувати винятково «пізнання сутності» [12:245], скажімо, речовинного світу міста в просторі людської свідомості. Феноменологія – це дескриптивна психологія [14:29]. Дескриптивна психологія в цьому випадку ретранслює оцінно-описову методику дослідження, спрямовану на розгляд психології феноменів поведінки людини, адже саме це є актуальним у дослідженні просторових структур міста, де знаходить

реалізацію людська особистість або субстантив – ліричний герой у нашому випадку. Відтак постає актуальна потреба дослідження просторового континууму міських реалій Петербурга, що становлять структурно-семіотичну і феноменологічну конструкцію в часі.

Метафізична містерія Петербурга закономірно розгорталася для українського кшатрія в реєстрах простору війни, протистояння [38:39]. Письменник крізь призму художнього відображення Петербурга показує іншу історичну правду про паразитичне життя міста. У розповіді ліричного героя про столицю монструозної імперії виражено відчуття жаху [22:31]. Петербург першої половини XIX ст. був край аристократизований, проте позбавлений буттєвої теплоти і пройнятий обивательськими інтересами й раціональними взаєминами городян. Тому й, на думку М. Жулинського, поетика поєми «Сон» («У всякого своя доля...») засвідчує нові моделі зображення на небосхилі тогочасної літератури, яка знемагала від імперського культурного канону [17:7]. Такі моделі вибудовують загальний контекст «новаторського» міського тексту Петербурга, а тому простежуємо оригінальне моделювання простору міста, яке розкрито за допомогою метафізичного взаємопроникнення ліричного суб'єкта і цього простору.

Особливе значення в художньому відображенні Петербурга твору займає форма сприйняття міста героєм. Як слушно зазначає Ю. Лотман, «сон – це семіотичне дзеркало <...> Сон сприймається як повідомлення від таємничого іншого, хоча насправді це інформаційно вільний «текст заради тексту» [23:124]. На думку В. Топорова, у моменти сновидінь просторово-часовий континуум набуває властивої всепроникності. Усе гнітюче для людини безслідно зникає, і вона входить у стан ейфорії, вищого звільнення, коли здається, що весь цей світ у цю сутінкову годину походить на сон [30:7]. М. Кодак стверджує, що сон – штучно змодельований спосіб прагматичного узусу автора, парадокс того, що, здавалося б, неможливо використати [21:65]. У центрі світу, змалюваного Т. Шевченком, перебуває не абстрактна людина, а він сам у співвіднесенні з його світом, світом його народу [33:219]. Сон – акт рецепції ліричним суб'єктом топосу міста в тривимірній формі простору, яка доступна адекватному профілю героя-п'янички. Час і суспільство в реєстрі сновидіння – конкретно історичні, а тому об'єктивна часово-просторова дійсність належить у цьому випадку ліричному суб'єкту, який її і ретранслює.

«Український» і «сибірський» акти химерного сновидіння та сп'яніння ліричного героя поєми підготували кульмінацію – петербурзький акт [15:246]. Т. Шевченко категоріально змінює манеру розповіді ліричного суб'єкта, який перетворюється на селянина-п'яничку і вперше потрапляє до Петербурга. Гротескний «Сон» –

утілення ясного бачення сьогодення суспільства Петербурга й суспільно-просторових рамок цього сьогодення [28:34]. Тому завдяки цьому створено простір іконічних кодів міста, уплетених у його тло крізь рецепцію сп'янілої свідомості героя. Топос Петербурга в поемі реалізує єдиний просторово-часовий світ, що фіксується актуальним досвідом людини, у нашому випадку життєвим *cogito* ліричного суб'єкта. У поемі дедалі виразніше проглядає націософський складник, окреслюючи чинник генетичної, історичної пам'яті, яка не дозволяє авторові сприймати «болотяне місто» інакше, ніж чуже, вороже [4:9]. Перша картина Петербурга, у якій місто уподібнено до багнища, позначена різкою відразою ліричного героя: «У долині, мов у ямі, / На багнищі город мріє; / Над ним хмарою чорніє / Туман тяжкий...» [39:271]. Топос Петербурга відтворено з глибоко натуралістичними подробицями. Ліричний герой метафізично розчиняється в топосі міста, бачить його «кристалізує ядро» – локуси палацу імператора, Петропавлівського собору, фортеці, пам'ятника Петру I, просторові координати яких відбивають закономірну єдність у часі. Місто палаців і казематів стало невід'ємним складником національного міфу Т. Шевченка [38:38]. На нашу думку, Петербург у поемі «Сон» постає як кам'яний відбиток речей у просторі буття, які не змінюються в нескінченному часі. Рухи речей цивілізації, які ми визначаємо як часово-просторові, у тексті твору існують у нескінченному потоці історичного часу, який сприймається перш за все крізь досвід автора твору.

На думку М. Карповця, в осмисленні топографії міста його основними структурами постають «центр» і «периферія», де заактуалізовано різні культурні практики й коди. Із центру розгортається світ міста, і навколо нього він зосереджується у своєму соціокультурному розвитку, конденсуючи сакральні і профанні структури міської культури, що практично репродукують світ міста у своїй замкненості. Натомість периферія є крайньою точкою простору міста, що актуалізує низку антропологічних імпульсів, більшість з яких пов'язана із неспокоєм, страхом і невпевненістю [20:128]. «Центр» Петербурга презентовано локусом дії героя-націософа в палаці імператора та оточуючих архітектурних спорудах міста, а простір «периферії» позначено баченням життя пересічних людей у локусі міської вулиці.

У поемі «Сон» спостерігаємо метафізичне взаємопроникнення часу й простору, де головним репрезентантом цього відношення стає ліричний суб'єкт. Простір, на думку М. Гайдеггера, є конститутив світу, зі свого боку характеризуваний як структурний момент буття-у-світі [36:124]. Ліричний герой вільно переміщується в просторі топосу міста, адже для нього це тривалий момент буття-у-світі, де часова

площина маркована подіями не лише сучасності, а й минувшини побудови життя Петербурга. Ми бачимо ліричного героя п'яницею в просторі міста в тривимірній моделі простору, бо крізь затьмарену напівсвідомість він бачить тло напівмарення подій Петербурга у «висоті», «ширині» й «довжині» (тому простір Петербурга об'ємний), а сам предметно-атрибутивний світ топосу стає «одним із модусів об'єктивного простору» [24:106], який піддається розпізнаванню імпліцитного реципієнта.

Уважаємо, що в поемі «Сон» зображено конструкт апокаліптичного топосу Петербурга. На місто герой «Сну» дивиться згори, з висоти пташиного польоту вниз, у метафізичний світ Петербурга він впадає, як гріх [18:69]. М. Мерло-Понті стверджує, що людина, вступаючи у світ за допомогою стабільних органів відчуття й установлених ланцюгів, може розраховувати на розуміння ментального й практичного простору, який виведе людину з її середовища та дозволить їй бачити все суще іншими очима через *cogito* [24:125]. Ліричний суб'єкт «впадає» в речовинний світ Петербурга для того, щоб відчутти й побачити його в символіко-атрибутивних і психологічних ракурсах. Розташування Петербурга, за Т. Шевченком, «у долині, мов у ямі», тобто нижче рівня моря, довершує загальну картину ірреального простору, розміщеного на маргінесах поетового космосу [8:99]. Взагалі, у симулятивному хронотопі Шевченкового Петербурга мапа передує території, його коди й комунікаційні матриці, неначе «чорні» діри космосу, всмоктують в себе все живе, органічне, буттєве, увесь довколишній біос [38:41]. Шевченків просторовий космос вибудований ніби вертикальна вісь знизу догори, на яку палімпсестово нашаровуються різні сфери буття міста в часопросторовому вимірі. Характерною рисою топосу Петербурга в поемі Т. Шевченка є близькість смертоносних інтенцій до географічного континууму міста.

Загалом у поемі Петербург сприймається як «місто-звір» влади царату, яка немає ні порядку, ні віри у святе й сокровенне. Однак ще на початку своєї подорожі ліричний герой, на наш погляд, не може визначитись із психологічним тлом фасаду Північної столиці: «То город безкрай. / Чи то турецький, / Чи то німецький, / А може, те, що й московський. / Церкви, та палати <...>» [39:271]. На думку М. Кодака, цілком закономірно, що столичний «город безкрай» – це культурно-історичний текст без чітких семіотичних меж [21:69], а відтак і спочатку без чіткої атрибутивної конотації. Ліричний суб'єкт відчуває кожною нотою своєї душі предметний світ невідомого ще для нього міста. З цього приводу слухними є слова Г.-Г. Гадамера: «Те, що висловлювання виражає, є тут якраз не тільки те, що в ньому має бути виражене, але насамперед і те, що знаходить своє вираження в цьому висловлюванні, хоча це зовсім не прагнуть виразити, відповідно це те, що

висловлювання «видає». У цьому широкому розумінні поняття «вираження» охоплює щось набагато більше, ніж просто мовне вираження. Інтерпретація, отже, має при цьому на увазі не те, що розуміється й вкладено в текст самим автором, а прихований сенс, який потребує розкриття. У цьому відношенні текст не просто постає доступним у розумінні сенсом, але потребує різноманітних тлумачень» [10:396]. Спираючись на розуміння інтерпретації художнього тексту Г.-Г. Гадамера, на наше переконання, з процитованого вище тексту поеми слід говорити про двоїсте ставлення Т. Шевченка до міста. Петербург – «хижий звір», але він має чималу культурну цінність для самого поета – це місто його становлення як особистості та майстра пензля. На думку О. Забужко, таке роздвоєння «<...> дається взнаки негайно, тільки-но індивід покидає замкнений етнокультурний мікрокосм патріархального села <...> й інтегрується в соціальні структури неіманентного йому «зовнішнього світу» – виступає як драма екзистенційного вибору» [18:43] (себто автор знаходиться між двома культурними й націософськими домінантами). Справді, протягом усього життя Т. Шевченко фактично не вкоренився в жодному конкретному середовищі – ані в селянському, ані в петербурзькому чи українському дворянсько-інтелігентському, ані, зрозуміло, у військовому, – не став інтегрованою часткою, виразником вузьких «корпоративних» поглядів і прагнень цих середовищ [27:75]. Однак Т. Шевченко вже після заслання на початку травня 1858 р. переймається думками про Петербург, де відчувається натхнення митця, який прагне почувати себе справді гордячином у нерозривній єдності з культурною традицією міста: «Я не вообразал в таком количестве остатков древней скульптуры в Эрмитаже, вероятно, они собраны со всех дворцов. В отделении новой скульптуры меня очаровал Танерини своей умирающей Душенькой <...>. Из Эрмитажа прошли мы на выставку цветов. Изумительная роскошь цветов и растений <...>» [40:179]. Проте, як зацентровує О. Забужко, Т. Шевченка викупили, але не купили: система його ціннісних орієнтацій «не затемнялась» особистими злетами й падіннями [18:47]. Отже, Т. Шевченко мав два індивідуальних погляди на місто: з одного боку – любові та величі як до центру культури та мистецтва, з іншого – ненависті до тих, хто нещадно плюндрував Україну.

Сприйняття міської картини Петербурга викриває царювання Миколи I: «Церкви, та палати, / Та пани пузаті, / І ні однісінької хати» [39:271]. У міському ландшафті Петербурга характерна деталь – «церкви та палати», тобто місто уособлює пласт чиновників, їхніх прислуг та адміністративні будівлі, що унеможливило побачити там звичну людину. Ліричний герой поеми опиняється в справжньому «серці

животіння» Петербурга – палаці імператора, потрапляючи на свято, феєрверк: «Та й пропхався у палати. / Боже мій єдиний!! / Так от де рай! уже нащо / Золотом облиті / Блюдолизи; аж ось і сам, / Високий, сердитий, / Виступає; обок його / Цариця небога» [39:272]. Ліричному героєві смішно бачити жалюгідну радість обивателів з нагоди незрозумілого свята. Перед царським палацом наш герой зустрічає дрібного чиновника цього простору міста – землячка з циновими гудзиками, який уособлює національно несвідому людину, пристосування до принада Петербурга та царату. У локусі палацу проходить картина «генерального мордобиття» (І. Франко), яка стає втіленням муштри й холуйства людей-пристосуванців: «До найстаршого... та в пику / Його як затопить!.. <...> / Та меншого в пузо – / Аж загуло!.. А той собі / Ще меншого туза / Межи плечі <...>» [39:273]. Потрапивши до царського палацу, герой знаходить шуканий «рай» у просторі трьох картин подорожі імперією загалом, але він зосереджується саме в Петербурзі як столиці деспотизму, підлабузництва та паразитичного способу буття.

В оточенні царя Миколи I ліричний герой поеми бачить панів-власників престолу, які постають узагальненим образом на тлі животіння Північної столиці імперії: «За богами – панства, панства / В сребрі та златі, / Мов кабани годовані, / Пикаті, пузаті!..» [39:272–273]. Тому Т. Шевченко здійснює деконструкцію усталеного міфу й образу Петербурга крізь семіосферу відтворення топосу. Образ імперії, яка втілюється в Петербурзі, за словами І. Дзюби, «побив і скреслив усі оті державославні» [16:88]. Петербург постає в письменнику як утілення надреального зла через те, що за своєю природною суттю призначений жити винятково чужим. На думку М. Жулинського, індивідуаліст Т. Шевченко не може (навіть під страхом смерті, як це переживалось у казематі) відректись від своїх поглядів, від своєї творчості [17:22]. Зокрема, не випадково в осерді ніцшеанського дискурсу М. Євшана лежить ідея індивідуалізму Т. Шевченка як сильної самодостатньої особистості [26:134]. З гострим індивідуалізмом Т. Шевченка пов'язаний екзистенціаль метафізичного бунту – відвертого бунту героя твору проти імперської дійсності та царату. Ліричний суб'єкт існує інтенційно в міському вимірі, згідно з положеннями феноменології М. Мерло-Понті, а тому «інтенція намічає просторовий маршрут тільки потім, щоб досягти дану спочатку мету; існує свого роду зерно руху, для якого об'єктивний маршрут – лише вторинний розвиток» [24:132–133], відтак «метою мандрів» є показ животіння столиці імперії, «зерно руху» – подорож у часі й просторі Петербургом, а «об'єктивний маршрут» – сприйняття міських побутових реалій і подробиць. Отже, у поемі «Сон» крізь призму художнього відображення Петербурга реалізовано

націософськи маркований екзистенціал особистості Т. Шевченка – метафізичний бунт, який втілюється в образі ліричного суб'єкта (за В. Топоровим, інтенсивний аспект відтворення образу міста [31:280]). Бунтар вимагає свободи для себе самого, але він ніколи не зазіхає на життя й свободу іншого. Бунт – це не тільки протест раба проти пана, а й протест людини проти світу рабів і панів [19:340]. Ліричний суб'єкт бунтує на животинні панства, оскільки бачить лишень блюдолизів і чиношанування.

Ю. Барабаш зазначає, що Петербург Т. Шевченка подано у відкрито соціально-історичному, відтак – націософському ракурсі, опозиція «Петербург – Україна» є безкомпромісно чіткою, як опозиція «столиця імперії – національна окраїна», «метрополія – колонія» [5:43]. Таким чином, націософська домінанта художнього відображення Петербурга Т. Шевченком характеризується опозицією столиця імперії Петербург – Україна. У цьому протиставленні не просто закорінено банальну відразу Т. Шевченка від Петербурга, а зображено набагато глибшу – дитячу психологічну травму з народження, утрату батьків, панщину, які уособлювали імперію.

Домінантою Петербурга, за словами М. Анциферова, є характер його «кристалізуючого» ядра. Генезис Петербурга полягає в тому, що спочатку він будувався як місто-фортеця, а вже пізніше став адміністративним центром Російської імперії [3:119]. Ліричний герой перебуває не просто уві сні, хаотичному мареві, він чітко бачить «кристалізує ядро Петербурга» – палац, верхівку дзвіниці, фортецю, пам'ятник Петру I. Усі зазначені локуси Петербурга, говоряться словами Е. Гуссерля, становлять якусь зв'язну єдність, замкнену в собі, яка тягнеться в нескінченну єдність універсуму природи й цивілізації, що має універсальну просторово-часову форму [12:300]. Проте така єдність тільки фізична, у творі вона позбавлена одухотвореного і особистісного начала.

Дедалі чіткіше герой описує відомі локуси міста. Петропавлівську фортецю, яка була побудована за можливого нападу шведів, було пристосовано під в'язницю для особливо небезпечних щодо царату політичних в'язнів, а Петропавлівський собор з височенною дзвіницею став усипальницею російських царів: «По тім боці / Твердиня й дзвіниця, / Мов та швайка загострена, / Аж чудно дивиться. / І дзигарі теленькають» [39:274]. Тому й названим локусам Петербурга бракує «<...> якогось духовного простору, у якому вони могли б існувати один для одного і один на одного впливати» [12:382]. Осердям метафізики топосу Петербурга є аспект народження міста з волі імператора, що суперечило рустикальному простору, який долався ціною людських жертв. «Дитя Петрове» у поемі ніби персоніфіковано до імперського

монстра [7:93], тому місто – зловісний космос, що пожирає все живе і суще. Устами ліричного героя, який занурюється в метафізичний простір Петербурга, Т. Шевченко нагадує, що на руїнах цілком можливої самостійності України зростала Російська імперія. У творі автор подає історичну ретроспективу Петербурга з позицій cogito людини-українця. Як відомо, для будівництва Петербурга було докладено чимало сил українських реєстрових козаків, тому ліричний герой біля пам'ятника Петру I в напівсвітлі петербурзької ночі чує слова «вольного гетьмана» П. Полуботка крізь топос міста Глухова: «Царю проклятий, лукавий, / Аспиде неситий! / Що ти зробив з козаками? / Болота засипав / Благородними костюми; / Поставив столицю / На їх трупах катованих! <...> / Мене, вольного гетьмана, / Голодом замучив <...>» [39:275]. Погляд гетьмана П. Полуботка – це погляд українця-націософа, який сприймає столицю монструозної імперії крізь апокаліптичні і смертоносні інтенції, тому й Петербург у художньому зображенні Т. Шевченка є містом безневинно пролитої людської крові та кісток, на яких «животіє» імперська владна еліта та побудовано псевдодосконалі архітектурні локуси.

М. Анциферов упевнений, що genius loci (лат. дух-покровитель) Петербурга справедливо можна вважати пам'ятник його засновнику – Петру I [2:35], виготовлений з «каменю-Грому» гранітної скелі французьким скульптором Е. Фальконе 1782 р. [1:151], у якому порушено пропорції вершника і коня, що й викликало іронію ліричного протагоніста: «Аж кінь летить, копитами / Скелю розбиває! / А на коні сидить охляп <...> / І без шапки. Якимсь листом / Голова повита» [39:274]. Локус пам'ятника Петру I стає у топосі Петербурга апофеозом зла, а тому є кульмінаційним моментом у ракурсі дії всього топосу міста загалом. У просторовому діапазоні Петербурга над постаттю мідного вершника бачимо зорово-слуховий образ білої пташки, що уособлює замордовані Петром I людські душі, які випливають з потойбічного світу: «Біла хмара криє / Сіре небо. А в тій хмарі / Мов звір в гаї висє. / То не хмара – біла пташка / Хмарою спустилась» [39:276]. Поява образу білої пташки насичує картину топосу Петербурга містичними інтенціями, які втілюють надприродне буття померлих душ у просторі міста. Таким чином, опозиція «верх» позначена негативною конотацією.

Ми побачили «центр» Петербурга крізь погляд героя-націософа в палаці імператора, натомість після промовистого монологу-характеристики Петербурга він зустрічає ранок у місті на «периферії» й бачить лишень тепер убогих людей, які потерпають від царського свавілля, заробляючи собі на життя: «Розлетілись, розсипались, / Сонечко вставало <...> / Уже вбогі ворухились, / На труд поспішали <...>» [39:276]. Остання опозиція «низу» в Т. Шевченка –

семантично «чиста» по духу авторові, аніж «верх». Часовий вимір топосу Петербурга окреслено в рамках ночі, коли ліричний герой потрапляє до міста та бачить тло його локусів разом із животінням імперської еліти, а також ранку, який відображено семантично «чистим» з відтворенням «низів» суспільного прошарку міста. Ліричний герой співчуває знедоленим дівчатам, яких зустрічає в локусі міської вулиці: «Покрай улиць поспішали / Заспані дівчата, / Та не з дому, а додому! / Посилала мати / На цілу ніч працювати, / На хліб заробляти» [39:276].

Наостанок «петербурзьких мандрів» ліричний герой поеми, хоч і впевнившись, що в столиці нічого, крім ненажерливої імперської сатрапи, бенкетів та блюдолизів, немає, знову потрапляє в палац Миколи I: «Що там робиться. Приходжу: / Старшина пузата / Стоїть рядом; сопе, хропе, / Та понадувалось, / Як індики, і на двері / Косо поглядало <...> / Неначе з берлоги / Медвідь виліз, ледве-ледве / Переносить ноги. / Та одутий, аж посинів, / Похмілля прокляте / Його мучило» [39:277]. Микола I втілює образ квазіправдивого охоронця «гетеротрофного» простору міста, неодмінними складниками якого є злочинність, деспотизм, антигуманність. Суспільний прошарок Петербурга є величезною несправедливістю, тому що він негуманний з причини своєї структурованості. Відтак суспільство у профанному світі поза топосом Петербурга стає жертвою власної пасивності й нерозумності: «А братія мовчить собі, / Витріщивши очі! / Як ягнята: «Нехай, – каже, – / Може, так і треба» [39:265].

Для ліричного суб'єкта простір Петербурга цілковито вільний, адже він метафізично присутній у кожному локусі, він не закутий у кайдани, як його співвітчизники, він вільний не тільки фізично (за Р. Декартом), але й духовно (за Ж.-П. Сартром). З цього приводу слушно зазначає М. Мерло-Понті про те, що завжди є якась свобода в тому, у чому й де перебуває людина – це «якийсь розумовий простір, який належить облаштувати» [24:57]. Вільно перебуваючи в локусах міста, ліричний герой і займається свого роду «оригінальним» облаштуванням простору й часу Петербурга. Так, на думку В. Молчанова, основні просторові характеристики часу у феноменології Е. Гуссерля збігаються по суті з загальнопоширеними: «занурення» (у минуле), «наповнення» (тривалості), «протяжність», «потік», «перехід», «розширення» і, нарешті, «точка» («в кожній точці тут має місце розширення») [25:440]. У поемі «Сон» бачимо «занурення» в минуле ліричного героя (побудова міста реєстровим козацтвом, царювання Петра I та Катерини II), «наповнення» топосу Петербурга ландшафтними забудовами (Петропавлівський собор, фортеця, палац). «Протяжність» здійснюється в локусах міста, що виражають його осяжний розмір у просторі буття. «Потік» реалізовано крізь метафізичне буття героя у

різних площинах локусів міста одночасно (за О. Фоменко, топос просторової одночасності [35]). «Перехід» відтворено в приземленні героя, коли той бачить нескінченні одноманітні архітектурні споруди в часовому вимірі ночі та спостерігає за рухом знедоленого люду і дівчат-повій зранку. Момент «розширення» позначає об'ємне наповнення кожного локусу смислами й атрибутами та опозицією «верх» – «низ», а тому будь-яка «точка» простору стає місцем розширення топосу (наприклад, локус пам'ятника Петру I тощо). Топос Петербурга лінійний, бо події розгортаються у ряді окремих структурних локусів, та об'ємний водночас, оскільки заактуалізована опозиція зображення «верх – низ», коли ліричний герой потрапляє до міста («небо», «палац», «верхівка дзвіниці», «центр») та бачить весь спектр простору («мов у ямі», «вулиці», «периферія»).

Топос Петербурга – це широкий простір розуміння ліричним суб'єктом сутнісної основи «досконалого» міського ландшафту. Однак просторовість або, точніше, місцевість, відіграє в бутті світу зовсім особливу, конститутивну роль [37:175], роль націософа-провісника простору міста перш за все. «Конститутивна роль» належить ліричному суб'єкту, який облаштовує буттєвий простір міста відповідно до авторських інтенцій. Феноменологічний простір розкриває нову нескінченну сферу буття як сферу нового, трансцендентального, досвіду [13:42–43] для ліричного суб'єкта в метафізичному вимірі. У нашому випадку йдеться передусім про просторову сферу смислів рецепції міської атрибутики крізь *sogito* ліричного суб'єкта в середовищі Петербурга. Ця сфера смислів пов'язана із зображенням профанного світу топосу міста, де зосереджено модус секуляризованого буття владної верхівки та злиденного буття пересічних городян. Наявність деспотичної влади міста й відсутність справедливої суспільної структури є доміантними в Петербурзі. М. Кодак зазначає, що обличчя Петербурга має статичний вияв, що уклався в певний текст прагматично, шляхом використання знакових ресурсів зодчого мистецтва для закріплення певних ідеологем [21:69]. На думку О. Хоменка, Т. Шевченка, для якого метафізичні мандри минушиною окреслювалися як найінтенсивніша напрямна художньої практики, просто не міг не зупинитися на автентичній імперській столиці [38:38], яка полягає в зображенні кам'яного обличчя міста, що будувалося на крові реєстрового козацтва. Для Т. Шевченка ідеальна спільність і суспільна структура в місті повинні становити не владні імперські, а суто моральні та екзистенціальні категорії [11:117]. Петербург у тексті поеми є моделлю ідеальної спільності лише для царів, малоросів-запроданців, але не задля простих людей. Говорячи словами Ю. Лотмана, Петербург є «ексцентричним містом», себто таким, що

розташоване на маргінесах культурного універсуму буття й має в основі протистояння рустикального й цивілізаційного начал. Простір Петербурга актуалізує опозицію «природне – штучне», інакше кажучи, це місто, що створене всупереч природі як перемога розуму над стихіями [23:321]. Петербург утілює форму безособистісної парадигми буття людини, що, у розумінні Т. Шевченка, постає як суспільна структура, невід’ємною суттю якої є зло, соціальна нерівність, насильство, поневолення [29:72], тому ім’я Петербурга, образ Петербурга, метафора Петербурга маркують антиімперське спрямування й націософські основи поеми письменника [6:128], які мають яскраве втілення в семіотичі досліджуваного метафізичного простору міста.

Отже, метафізичний модус відтворення топосу Петербурга у поемі «Сон» («У всякого своя доля...») позначений надреальним сприйняттям ліричним суб’єктом предметно-атрибутивних реалій міста, а також способом його міського буття, яке інтенсифіковане в локусах-психологемах, утворюючи топос просторової

одночасності подій. Надчуттєвий аспект відображення топосу міста пояснюється гостро індивідуальною рецепцією атрибутики та бунтом ліричного суб’єкта на тлі животіння владної верхівки. Петербург репрезентовано як місто, що за своєю природною суттю призначене бути гетеротрофом українства. Топос Петербурга – це феноменологічний простір надчуттєвого освоєння урбаністичної дійсності крізь cogito ліричного суб’єкта з відтворенням неприйняттого героєві способу буття в міському вимірі. Таким чином, у поемі «Сон» натрапляємо на взаємопроникнення інтенційного буття автора й ліричного суб’єкта на рівні cogito просторових структур міського середовища. Cogito ліричного суб’єкта та його рефлексивна свідомість спрямовані на націософську й психологічну рецепцію топосу Петербурга. Зважаючи на викладене вище, констатуємо споглядально-рефлексивне розкриття аспекту феноменів свідомості автора й ліричного суб’єкта. Перспективи подальших досліджень полягатимуть в інтерпретації особливостей і проблематики історичного топосу міста у поезії та прозі Т. Шевченка.

Література

1. Авсеенко В. Г. 200 лет С.-Петербурга : исторический очерк / В. Г. Авсеенко. СПб. : Издательство Санкт-Петербургской Городской Думы : скоропечатня П. О. Яблонского. 1903. 296 с.
2. Анциферов Н. П. «Непостижимый город...» Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Петербург Пушкина / сост. М. Б. Вербловская. СПб. : Лениздат, 1991. 335 с.
3. Анциферов Н. П. Пути изучения города как социального организма. Ленинград: Сеятель, 1926. 151 с.
4. Барабаш Ю. Гоголь і Шевченко (Акценти). *Слово і час*. 2009. № 12. С. 3–17.
5. Барабаш Ю. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...» Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. Харків: Акта, 2001. 375 с.
6. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова: текст – контекст, семантика – структура. К. : Темпора, 2011. 508 с.
7. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України : Історіо- й націософська парадигма. К. : Києво-Могилянська академія, 2004. 181 с.
8. Боронь О. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка. К. : Агентство «Україна», 2005. 152 с.
9. Вяземский П. А. Стихотворения / вступ. ст. Л. Я. Гинзбург; сост., подгот. текста и примеч. К. А. Кумпан. Ленинград: Сов. писатель, 1986. 544 с.
10. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики / пер. с нем.; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. М. : Прогресс, 1988. 704 с.
11. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / пер. з англ. С. Павличко. К. : Радянський письменник, 1991. 212 с.
12. Гуссерль Э. Избранные работы / сост. В. А. Куренной. М. : Издательский дом «Территория будущего», 2005. 464 с.
13. Гуссерль Э. Картезианские медитации / пер. с нем. В. И. Молчанова. М. : Академический проект, 2010. 229 с.
14. Гуссерль Э. Собрание сочинений / перев. с нем. В. И. Молчанова. М. : Гнозис, Дом интеллектуальной книги, 2001. Т. 3. Логические исследования. 577 с.
15. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 718 с.
16. Дзюба І. Царі. Монархія. Монархізм: Візія Тараса Шевченка. *Сучасність*. 2004. № 9. С. 78–90.
17. Жулинський М. Дві половинки українського серця. Шевченко і Гоголь: Петербург: у пошуках власної сутності. *Бахмутський шлях*. 2010. № 1/2. С. 3–23.
18. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. К. : Факт, 2009. 148 с.
19. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. М. : Политиздат, 1990. 415 с.
20. Карповець М. В. Місто як світ людського буття: філософсько-антропологічний аналіз: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04. К., 2013. 224 с.
21. Кодак М. Прагматичний узус реалізму (Комедія Шевченка «Сон» як текст). *Слово і час*. № 11. 2001. С. 60–73.

22. Левицький В. Наснага та моторошність «іного краю»: урбанізм у літературних творах Тараса Шевченка. *Слово і час*. 2015. № 3. С. 28–36.
23. Лотман Ю. М. Семіосфера. СПб.: «Искусство – СПб», 2000. 704 с.
24. Мерло-Понти М. Феноменологія восприяття / пер. с франц.; под ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина. СПб.: Ювента, Наука, 1999. 603 с.
25. Молчанов В. И. О пространстве и времени внутреннего опыта. *Сущность и слово*: сб. научных статей к юбилею профессора Н. В. Мотрошиловой. М.: Феноменология и герменевтика, 2009. С. 437–456.
26. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К.: Либідь, 1999. 447 с.
27. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики. Черкаси: Брама-Україна, 2007. 208 с.
28. Рубчак Б. Міти метаморфоз, або Пошуки доброго світу: Есеї / упоряд. В. Габор. Львів: ЛА «Піраміда», 2012. 484 с.
29. Сабадуха В. Українська національна ідея та концепція особистісного буття. Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. 176 с.
30. Топоров В. Н. Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф. *Балто-славянские этноязыковые контакты*: сб. науч. тр. М.: Наука, 1980. С. 3–71.
31. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического. М.: Прогресс. Культура, 1995. 624 с.
32. Уліцька Д. Феноменологічна філософія літератури. *Література. Теорія. Методологія* / пер. з польської С. Яковенка; упорядкув. і наук. ред. Д. Уліцької. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 114–135.
33. Філософська думка в Україні: Біобібліогр. словник / Авт. кол.: В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. К.: «Пульсари», 2002. 244 с.
34. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. К.: НАН України; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; Абрис, 2002. 742 с.
35. Фоменко Е. Г. Городской топос в «Дублинцах» Джеймса Джойса: синхронизация пространственной одновременности. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Лінгвістика і літературознавство*: Міжвуз. зб. наук. ст. 2010. Вип. XXIII. Ч. 4. С. 32–39.
36. Хайдеггер М. Бытие и время / пер. с нем. В. В. Библихина. Харьков: «Фолио», 2003. 503 с.
37. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени. Томск: Издательство «Водолей», 1998. 384 с.
38. Хоменко О. Шевченко у Петербурзі: ініціація кшатрія. *Українознавство*. № 1. 2005. С. 36–45.
39. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1: Поезія 1837-1847. 784 с.
40. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. К.: Наукова думка, 2003. Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. 496 с.
41. Ямпольський М. Ткач и визионер: Очерки истории репрезентации, или О материальном и идеальном в культуре. М.: Новое литературное обозрение, 2007. 616 с.

References

1. Avseienko V. G. 200 let S.-Peterburga: istoricheskyi ocherk. SPb.: Izdanie Sankt-Peterburgskoy Gorodskoy Dumy: skoropchatnia P. O. Iablonskogo, 1903. 296 s.
2. Antsyferov N. P. «Nepostizhymyi gorod...» Dusha Peterburga. Peterburg Dostoievskogo. Peterburg Pushkina / sost. M. B. Verblovskaia. SPb.: Lenizdat, 1991. 335 s.
3. Antsyferov N. P. Puti izucheniia Goroda kak sotsialnogo organizma. Leningrad: Seiatel, 1926. 151 s.
4. Barabash Iu. Gogol i Shevchenko (Aktenty). *Slovo i chas*. 2009. № 12. S. 3–17.
5. Barabash Iu. «Koly zabudu tebe, Ierusalyme...» Gogol i Shevchenko. Porivnialno-typologichni studii. Kharkiv: Akta, 2001. 375 s.
6. Barabash Iu. Prostorin Shevchenkovogo slova: tekst – kontekst, semantika – struktura. K.: Tempora, 2011. 508 s.
7. Barabash Iu. Taras Shevchenko: imperatyv Ukrainy: Istorio- y natsiosofska paradygma. K.: Kyiivo-Mogylianska akademiia, 2004. 181 s.
8. Boron O. Poetika prostoru v tvorchosti Tarasa Shevchenka. K.: Agentstvo «Ukrayina», 2005. 152 s.
9. Viazemskiy P. A. Stikhotvoreniia / vstup. st. L. IA. Ginzburg; sost., podgot. teksta i primech. K. A. Kumpan. Leningrad: Sov. pisatel, 1986. 544 s.
10. Gadamer X.-G. Istinna i metod: Osnovy filosofskoy germenevtyky / per. s nem.; obshch. red. i vstup. st. B. N. Bessonova. M.: Progress, 1988. 704 s.
11. Grabovych G. Shevchenko iak mifotvorets: Semantika symvoliv u tvorchosti poeta / per. z ang. S. Pavlychko. K.: Radianskyi pysmennyk, 1991. 212 s.
12. Gusserl E. Izbrannye raboty / sost. V. A. Kurennoy. M.: Izdatelskiy dom «Territoriiia budushchego», 2005. 464 s.
13. Gusserl E. Kartezijskie meditatsii / per. s nem. V. I. Molchanov. M.: Akademicheskiiy proekt, 2010. 229 s.
14. Gusserl E. Sobraniie sochineniy / perev. s nem. V. I. Molchanov. M.: Gnozis, Dom intellektualnoy knigi, 2001. T. 3. Logicheskie issledovaniia. 577 s.

15. Dziuba I. Taras Shevchenko. Zhyttia i tvorchist. K.: Vydavnychiy dim «Kyivo-Mogylianska akademiia», 2008. 718 s.
16. Dziuba I. Tsari. Monarkhiia. Monarkhizm: Viziiia Tarasa Shevchenka. *Suchasnist.* 2004. № 9. S. 78–90.
17. Zhulynskyi M. Dvi polovynky ukrayinskogo sertsia. Shevchenko i Gogol: Peterburg: u poshukakh vlasnoyi sutnosti. *Bakhmutskyi shliakh.* 2010. №1/2. S. 3–23.
18. Zabuzhko O. Shevchenkiv mif Ukrainy. Sproba filosofskogo analizu. K.: Fakt, 2009. 148 s.
19. Kamiu A. Buntuiushchiy chelovek. Filosofiiia. Politika. Iskusstvo. M.: Politizdat, 1990. 415 s.
20. Karpovets M. V. Misto iak svit liudskogo buttia: filosofskyo-antropologichniy analiz: dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.04. K., 2013. 224 s.
21. Kodak M. Pragmatychnyi uzus realizmu (Komediia Shevchenka «Son» iak tekst). *Slovo i chas.* № 11. 2001. S. 60–73.
22. Levytskyi V. Nasnaga ta motoroshnist «inogo kraiu»: urbanizm u literaturnykh tvorakh Tarasa Shevchenka. *Slovo i chas.* 2015. № 3. S. 28–36.
23. Lotman I. U. M. Semiosfera. SPb.: «Iskusstvo – SPB», 2000. 704 s.
24. Merlo-Ponti M. Fenomenologiiia vospriiatiiia / per. s frants. ; pod red. I. S. Vdovinoi, S. L. Fokina. SPb.: Iuventa, Nauka, 1999. 603 s.
25. Molchanov V. I. O prostranstve i vremeni vnutrennego opyta. *Sushchnost i slovo: sb. naychnykh statey k iubileiu professora N. V. Motroshilovoi.* M.: Fenomenologiiia i germenevtika, 2009. S. 437–456.
26. Pavlychko S. Diskurs modernizmu v ukraiynskiy literaturi. K.: Lybid, 1999. 447 s.
27. Pakhareno V. Nacherk Shevchenkovoii etyky. Cherkasy: Brama-Ukrayina, 2007. 208 s.
28. Rubchak B. Mity metamorfoz, abo Poshuky dobrego svitu: Esei / uporiad. V. Gabor. Lviv: LA «Piramida», 2012. 484 s.
29. Sabadukha V. Ukrayinska natsionalna ideia ta kontsepsiia osobystogo buttia: Monografiia. Ivano-Frankivsk: Foliant, 2012. 176 s.
30. Toporov V. N. Vilnius, Wilno, Vilna: Gorod i mif. *Balto-slavianske etnoiazykovye kontakty: sb. nauch tr.* M.: Nauka, 1980. S. 3–71.
31. Toporov V. N. Mif. Ritual. simvol. Obraz: issledovaniia v oblasti mifopoeticheskogo. M.: Progress. Kultura, 1995. 624 s.
32. Ulitska D. Fenomenologichna filosofiiia literatury. *Literatura. Teoriiia. Metodologiiia* / per. z polskoii S. Iakovenka; uporiadkuv. i nauk. red. D. Ulitskoi. K.: Vydavnychiy dim «Kyivo-Mogylianska akademiia», 2008. S. 114–135.
33. Filosofska dumka v Ukraini: Biobibliogr. slovnyk / Avt. kol.: V. S. Gorskyi, M. L. Tkachuk, V. M. Nychk ta in. K.: «Pulsary», 2002. 244 s.
34. Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk / gol. red. V. I. Shynkaruk. K.: NAN Ukrainy; In-t filosofii im. G. S. Skovorody; Abrys, 2002. 742 s.
35. Fomenko E. G. Gorodskoy topos v «Dublintsakh» Dzheyma Dzhoysa: sinkhronizatsiia prostranstvennoy odnovernennosti. *Aktualni problemy slovianskoyi filologii. Lingvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st.* 2010. Vyp. XXIII. Ch. 4. S. 32–39.
36. Khaydegger M. Bytie i vremia / per. s nem. V. V. Bibikhina. Kharkov: «Folio», 2003. 503 s.
37. Khaydegger M. Prolegomeny k istorii poniatiiia vremeni. Tomsk: Izdatelstvo «Vodoley», 1998. 384 s.
38. Khomenko O. Shevchenko u Peterburzi: initsiatsiia kshatriia. *Ukrayinoznavstvo.* № 1. 2005. S. 36–45.
39. Shevchenko T. G. Povne zibrannia tvoriv: u 6 t. / redkol.: M. G. Zhulynskyi (golova) ta in. K.: Naukova dumka, 2003. T. 1: Poeziiia 1837-1847. 784 s.
40. Shevchenko T. G. Povne zibrannia tvoriv: u 6 t. / redkol.: M. G. Zhulynskyi (golova) ta in. K.: Naukova dumka, 2003. T. 5: Shchodennyk. Avtobiografiia. Stati. Arkheologichni notatki. «Bukvar iuzhnoruskiy». Zapisi narodnoyi tvorchosti. 496 s.
41. Iampolskyi M. Tkach I vizioner: Ocherki istorii reprezentatsii, ili O materialnom i idealnom v kulture. M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007. 616 s.

Боклах Дмитро Юрійович, здобувач кафедри української літератури факультету української філології та соціальних комунікацій, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Луганська обл., 92703, Україна); e-mail: dmytro.boklakh@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0691-7034>

Боклах Дмитрий Юрьевич, соискатель кафедры украинской литературы факультета украинской филологии и социальных коммуникаций, Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко (пл. Гоголя, 1, г. Старобельск, Луганская обл., 92703, Украина); e-mail: dmytro.boklakh@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0691-7034>

Boklakh Dmytro Iuriiiovych, Candidate for a Degree of the Ukrainian literature Department of the Faculty of Ukrainian Philology and Social Communications of Luhansk Taras Shevchenko National University (Gogol Square, 1, Starobilsk city, Lugansk region, 92703); e-mail: dmytro.boklakh@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0691-7034>